

PAGONYBĖ, KRIKŠČIONYBĖ IR SINKRETIZMAS: VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES DUOMENYS

DAIVA STEPONAVIČIENĖ

Viduramžių amatininkų gyvenvietė, II tūkst. pradžioje įsikūrusi Vilnios ir Neries santakoje, XIV a. netruko virsti klestinčiu miestu. Į jį plaukė pirkliai, meistrai, neaplenkdavo svetimšaliai keliautojai, kaimyninių valstybių pasiuntiniai. XV a. Lietuvos valdovo dvaras jau prilygo kitiems Europos karališkiems dvarams.

Tam įtakos turėjo ne tik ekonomikos augimas, bet ir valdžios tolerancija kitataučiams bei kitatikiams. Ši diplomatinė pozicija atsispindi to meto istoriniuose šaltiniuose, apie Vilniaus miesto gyventojų daugiatautiškumą ir priklausymą skirtingoms religinėms konfesijoms byloja ir Vilniaus žemutinės pilies (toliau – VŽP) archeologiniai radiniai.

Administracinis ir dvasinis krašto valdymas sąveikavo nuo pat savo istorinių ištakų, kuomet šios abi valdžios buvo vienose rankose, t. y. didysis kunigaikštis buvo ir žynys – aukščiausio luomo dvasininkas.

Šioms institucijoms atsiskyrus, pastebima gana ryški įtaka viena kitai: lietuvių kunigaikščiai pagonys neabejotinai tardavosi dėl karo žygių sėkmės, dėl savo valdymo ateities su aukšto rango dvasininkais – kriviais, juos įkurdindami netoliese, savo dvaro teritorijoje. Turėti dvasios ganytoją vien tik savo ir savo dvaro poreikiams – išskirtinė valdovo teisė ir prabangos apraiška.

Tai būdinga ne tik pagonims: tapę krikščionimis, Lietuvos valdovai tęsė tradicijas, puoselėdami nebe pagoniškas šventyklas, o statydami bažnyčias sau ir cerkves savo slavėms žmonoms. Dievo namų statybų fundavimas ne tik pilies teritorijoje, bet ir mieste buvo didžiojo kunigaikščio prioritentinė teisė, kuria mielai naudojosi net ir pagonys kunigaikščiai, demonstruodami savo lojalumą kitų konfesijų atstovams. Šis religinis sinkretizmas ypač pastebimas VŽP teritorijoje, jį galima atsekti tyrimų medžiagoje.

Įsigalėjus krikščionybei, Lietuvoje, kaip ir kituose katalikiškuose kraštuose, pastebimas kunigaikščio ir vyskupo, taip pat ir Romos popiežiaus (per jo legatus) santykis, pagrįstas ne tik diplomatija, bet ir prabangiomis dovano-

mis. Galiausiai karaliaus karūną kunigaikštis galėjo užsidėti tik ją palaiminus Romos popiežiumi.

Niekas nesiginčys, kad pagonybė atsirado anksčiau už krikščionybę, niekas nesiginčys, kad krikščionybė, seniai įsitvirtinusi Europoje, vėliausiai įžengė į Lietuvą, tačiau šįkart nusižengsime istoriniam nuoseklumui, pirmiausia atkreipdami dėmesį į krikščionybės pergalę Lietuvoje XIII a. viduryje, po to grįšime į pagonybę kartu su jos sugražinimu. Taip darome todėl, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio stiprėjimas turto ir valdžios bei prioritetinės valios prasme susijęs būtent su krikščionybės įvedimu ir pirmosios mūrinės Katedros statyba Vilniuje, po kurios altoriumi atsidadė pagonių šventyklos aukuras. Kita priežastis ta, kad pagonybė, iki XIII a. pirmosios pusės žinota tik kaip faktas, XIII–XIV a. riboje sugrįžo kitu pavidalu ir Vilniuje suklestėjo kaip aukščiausioji religinė valdžia, buvusi šalia aukščiausios administracinės valdžios bei išnaudojusi niekur Lietuvoje nebūdingas, jau iš krikščionybės paveldėtas fizines formas: mūrinė Perkūno šventykla vietoj buvusios medinės.

1. KRIKŠČIONIŠKOJI RELIGINĖ ATRIBUTIKA

Kaip žinome, Lietuva pirmą kartą buvo apkrikštyta 1251 m. Valstybės dvasinės politikos pakeitimas – jos valdovo prerogatyva ir atsakomybė. Priimdamas krikštą, Mindaugas išvengė karo su Livonija ir, gavęs Romos popiežiaus palaimintą karūną, formaliai prilygino Lietuvą kitoms Europos valstybėms. Naujakrikštas karalius popiežiaus liepimu turėjo pastatyti katedrą ir gavo prideramą religinę atributiką, skirtą ne tik katedros, bet ir jo, naujosios religijos išpažinėjo, asmeninėms reikmėms.

VŽP teritorijoje stovėjusios katedros liekanas ir architektūrinę raidą detalai aprašė dr. Napoleonas Kitkauskas, sugretindamas Mindaugo Katedrą su artimų šalių – Švedijos, Danijos, Vokietijos XII–XIII a. pr. kultiniais statiniais (Kitkauskas, 1989, p. 91–126). Remdamasis plytų

parametrais ir mūrijimo technikos ypatybėmis bei Europos šalių romanikos stilistika, dr. N. Kitkauskas ši mūrą datavo XIII a. viduriu, kas sutampa su Mindaugo valdymo laikotarpiu (ten pat, p. 144).

Kadangi vis dar nesibaigia debatai apie ankstyvųjų Vilniaus mūrų datavimą, tenka atkreipti dėmesį į keletą faktorių, patvirtinančių jų atsiradimą būtent valstybės formavimosi laikotarpiu. Kad šie mūrai galėjo būti pastatyti XIII a. viduryje, byloja po vieno iš ankstyviausių VŽP statinių (M2) pamatais, duobėje, rasti daiktai, datuojami XII–XIII a. pirmąja puse. Tai iki šiol Lietuvos archeologinėje medžiagoje nepasitaikiusios amforos, atvežtos iš Juodosios jūros pakrantės, dalis; tokių amforų šukių rasta XII–XIII a. pirmosios pusės sluoksnyje, tyrinėjant Naugarduko papilį – apie 2200 šukių (Гуревич, 1981, c. 134), Volkovyske (Зверуго, 1989, c. 154), apie 120 šukių rasta Polocke (Штыхов, 1975, c. 87), keletas – Latvijoje, Asotės piliakalnyje (Шнорэ, 1961, c. 132). Visur amforų šukės iš kultūrinių sluoksnių išnyksta XIII a. viduryje. Manoma, kad amforose iš Juodosios jūros pakrančių buvo gabenamas vynas ir aliejus. Šių produktų įvežimas nutrūko mongolams nusiaubus Kijevą ir kitus Rusios miestus (Vilniaus, 1995, p. 16).

Rastos ir kitokios paskirties molinio indo liekanos, datuotos XIII a. pirmąja puse. Šis indas, primenantis nedidelę statinaitę su snapeliu viename šone, puoštas įrėžtomis banguotomis ir zigzaginėmis linijomis, atvežtas greičiausiai iš Vakarų ar Pietų Europos arba Bizantijos, naudotas vynui (ten pat, p. 17). Paminėtinos prabangių stiklinių indų liekanos, datuotos taip pat XIII a., tarp kurių pasitaikė bizantiško stiklo taurės šukių, kurios, specialistų nuomone, nenaudotos utilitariniais tikslais, bet buvo skirtos iškilmėms, dovanojamos valdovo valdovui (Urbanavičius, 1993, p. 32).

Dar vienas radinys – stiklinio žiedo dalis, rasta netoli sienos su kontraforsais (M 1). Yra tiksliai nustatyta šio žiedo pagaminimo vieta ir laikas: tokie papuošalai buvo daromi Kijevo Rusioje, gal net pačiame Kijeve išikūrusioje dirbtuvėje. Iš rašytinių šaltinių yra žinoma, kad tą dirbtuvę apie 1240 m. sunaikino totoriai. Po to ji nebuvo atstatyta. Vadinasi, žiedas buvo pagamintas XIII a. pirmojoje pusėje (Urbanavičius, 1993a, p. 32–33). Ten pat rasti neperšviečiamo stiklo karoliai, puošti banguotomis linijomis – Rusios amatininkų gaminiai – datuoti XII–XIII a. (Vilniaus, 1989, p. 25).

Vėlyviausi archeologiniai radiniai, datuojantys šių pastatų sugriovimo laiką XIV a. pabaiga–XV a. pradžia, – dubeninio koklio fragmentai, lietuviškos IV tipo monetėlės, arba leto strėlių antgaliai (Vilniaus, 1993, p. 15–16).

Ne tik archeologiniai radiniai byloja apie mūrinių Vilniaus pilių ankstyvumą: buvo atlikti medienos pavyzdžių – polių ir lentų, paimtų iš pietinio pilies korpuso sienos apatinės – ikigotikinių mūrų – pamatų dalies, radiokarboniniai ir dendrochronologiniai tyrimai, kurių rezultatai patvirtino čia keliamą idėją. Skirtingos laboratorijos – Sankt Peterburgo (Rusija), Kijevo (Ukraina), Glivicės (Lenkija) ir Vilniaus – pateikė bemaž tapačią radiokarboninio datavimo lentelę, kurioje tie patys medienos pavyzdžiai, vienaip ar kitaip susiję su ankstyviausiais mūrais, datuoti XIII a. pirmąja puse ir viduriu (Gaigalas, 1992š, p. 7–8; Mažeika, Petrošius, 1998, p. 473–483, 2 lent.; Vilniaus, 1991š; (visais trim atvejais kai kurių medienos pavyzdžių datos nukeliamos net į XI–XII a.) (Vilniaus, 1999, p. 292)¹. Šį datavimą dar kartą patvirtino dendrochronologiniai tyrimai, atlikti Kauno Vytauto Didžiojo universitete (Ataskaita, 1990š).

Galiausiai paskutinis argumentas, kalbantis už mūrinės valdovo pilies priklausomumą Lietuvos Karalystės, o ne vėlesniam laikotarpiui, yra pats pilies architektūrinis stilius, identiškas Vakarų ir Šiaurės Europos, o ne slavų kraštų statiniams (plytų parametrai, mūrijimo technika, skiedinio sudėtis). Lietuva iki Mindaugo valdymo ir po karaliaus mirties – iki XIV a. pabaigos buvo labai aiškiai orientuota į Rytus – į Rusiją, kur jau nuo X–XI a. buvo statomi mūriniai namai, pirmiausia cerkvės (Kitkauskas, 1989, p. 179). Tačiau, nepaisant glaudžios prekybinės-kultūrinės tarpusavio įtakos, slaviskas statybos stilius Lietuvoje neprigijo. Vienintelis kitos kultūros atsiradimo šioje nusistovėjusioje erdvėje akstinas ir galėjo būti Mindaugo krikštas, atėjęs iš Vakarų per Livoniją kartu su šio dvasiinio akto materializavimu – bažnyčios (o ne cerkvės, kurių vėliau buvo pristatyta Vilniuje Lietuvos didikų kunigaikštienių poreikiams) pastatymu.

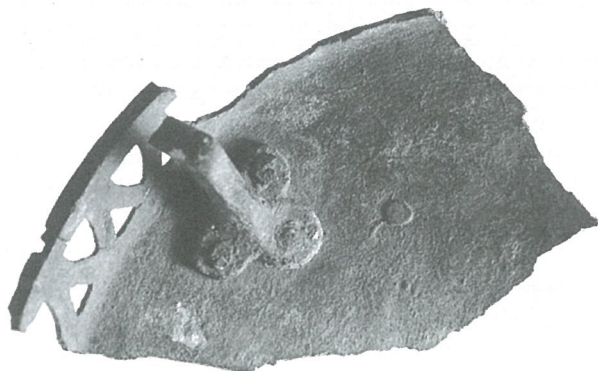
Iš to paties XIII a. vidurio–XIV a. pradžios laikotarpio rytinėje Katedros pusėje stovėjusių pastatų išsiskiria pastatas, sąlyginai pavadintas „M3“ (bokštas, donžonas?). Ir ne tik tuo, kad yra vienas seniausių VŽP mūrinių statinių: jis yra turtingiausias unikalų archeologinių radinių. Šis pastatas stovėjo Gedimino kalno vakariniame gale buvusio kyšulio pietiniame pakraštyje, jo galai orientuoti šiaurės–pietų kryptimi. Sienų plytų rišimas – baltiškasis. Šiaurinėje sienoje rasti dveji 6 pakopų laiptai, vedę žemyn į pastato vidų. Patalpos dydis – 7x8 m. Asla dailiai išgrįsta nedideliais akmenimis, o centrinė jos dalis – plytomis, švari, neišdaužyta, ant jos nesusidaręs sąnašų sluoksnis. Tai rodo, kad rūšys naudotas ne ūkio reikmėms (Vilniaus, 1995, p. 19). Po vėliau statytų rūmų rūšiais atkasta spėjama M3 statinio piet-

¹ Šie mūrai datuoti atsižvelgiant į medžio nukirtimo laiką, paskaičiavus jo augimo periodą.

1 pav. Smilkytuvo dalis. Bronza. XIII a. (1992 m., Inv. Nr. 4750). *K. Vainoro nuotr.*

viršutinė dalis smilkytuvo, kabinto ant grandinėlės, sunertos iš „S“ raidės formos grandelių (1 pav.); dalis apskrito negilaus apeiginio indo su stačiomis, ažuūrinėmis sienelėmis zigzago formos ornamentu bei rankenėle, pritvirtinta prie dugno trimis kniedėmis (2 pav.); dvi liūto kojos – akvamanilės – apeiginio indo rankoms plauti liekanos (3 pav.). Pastarasis archeologinis radinys artimas liūto pavidalo akvamanilei, XIX a. pabaigoje rastai Bartkuškėse, Vilniaus apylinkėse (Akademja, 1879, pav. 44–45) (4 pav.). Nustatyta, kad Bartkuškių radinys pagamintas XIII a. pirmojoje pusėje Žemutinėje Saksonijoje (Даркевич, 1966, c. 42). Kad Lietuvos valdovų dvarų prekybiniai ir kultūriniai ryšiai su Žemutine Saksonija nėra atsitiktinumas, įrodo

2 pav. Apeiginis indas ažuūrinėmis sienelėmis. Bronza. XIII a. (1992 m., Inv. Nr. 4749). *K. Vainoro nuotr.*

nė taša bei šiaurinis prieangis, kas leido nustatyti ir viso pastato dydį: 10,5x21,5 m.

Tarp pastato M3 griuvėnų rasti neeiliniai, reti, prabangūs dirbiniai: figūrinės plytos, skirtos skliautų nerviūroms formuoti, dažyto tinco gabalėliai – freskos, siužetinės sieninės tapybos liekanos, glazūruotos grindų plytelės, dekoratyvi plyta su grifonu ant iškiliaus pusapvalio skydo. Tai, be abejo, prabangą liudijantys radiniai, priklausę turtingam šeiminiui. Turint galvoje, kad ši teritorija – valdovo nuosavybė, pirma mintis kyla apie jo gyvenamąjį būstą. Tačiau čia taip pat rasta ir iki tol nežinotų bronzos dirbinių, susijusių su krikščioniškomis apeigomis: viršutinė dalis smilkytuvo, kabinto ant grandinėlės, sunertos iš „S“ raidės formos grandelių (1 pav.); dalis apskrito negilaus apeiginio indo su stačiomis, ažuūrinėmis sienelėmis zigzago formos ornamentu bei rankenėle, pritvirtinta prie dugno trimis kniedėmis (2 pav.); dvi liūto kojos – akvamanilės – apeiginio indo rankoms plauti liekanos (3 pav.).

ir dar vienas XIII a. pirmosios pusės ten pat gamintas bronzinis dirbinys, irgi greičiausiai susijęs su religija. Tai Kernavėje rastas bronzinis figūrinės žvakidės fragmentas, romantiškai pavadintas Kernavės Perkūnu (Kernavė, 2002, p. 173; Zabieła, 1995, p. 156, pav. 155).

Tad kokia gi aprašytojo pastato M3 paskirtis?

Į šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti nelengva, tačiau galimi šokie tokie pasvarstymai.

Paminėtieji daiktai, datuojami XIII a., sprendžiant iš analogijų, yra patekę į Lietuvą iš katalikiškų Vakarų kraštų ir susiję su krikščioniškomis bažnytinėmis apeigomis. Tenka pažymėti, kad tais laikais krikščioniškoji religinė atributika buvo gana reta – Lietuva dar tik pradėjo žengti pirmuosius žingsnius naujojo tikėjimo link, tad jos atsiradimas Žemutinėje pilyje ypač reikšmingas,

3 pav. Akvamanilės liekanos: dvi liūto kojos. Bronza. XIII a. (1992 m., Inv. Nr. 4747, 4748). *K. Vainoro nuotr.*

4 pav. Liūto formos akvamanilė iš Bartkuškių (Vilniaus apyl.). Bronza, XIII a., Žemutinė Saksonija (Akademja, il. 45).

kaip reikšmingas ir šių relikvijų radimas ne pagrindiniame kulto pastate – Katedroje, o jos rytinėje pusėje stovėjusiame donžone.

Reikia manyti, kad aptartieji dirbiniai pateko į pilį kartu su krikščionybė. Dar kartą atkreipkime dėmesį į paties pastato M3 puošnumą, kuris visai nesiderina su šalia stovėjusiomis amatininkų trobelėmis. Šis faktas verčia prisiminti dar vieną istorinį momentą, igyvendintą karaliaus Mindaugo: Vilniaus vyskupystės įsteigimą (Codex, 1882, p. 996–999; Kitkauskas, 1989, p. 13)² bei galimą vyskupo (Kristijono? – Jučas, 2001, p. 32) apgyvendinimą šalia Katedros, VŽP teritorijoje. Ir nors istorinių duomenų tam patvirtinti beveik nėra, vis dėlto pastato M3 ištaigumas ir jame rasti kulto reikmenys leidžia teigti, kad jis buvo skirtas aukšto rango katalikų dvasininkui arba naudotas kaip karališkoji koplyčia. Kitaip būtų nesuprantamas dviejų panašios paskirties statinių – M3 ir Katedros buvimas vienos šalia kitos.

5 pav. Enkolpionas. Bronza. XIV a. II pusė–XV a. pradžia (1992 m., Inv. Nr. 3249). K. Vainoro nuotr.

Mindaugui atsimetus nuo krikščionybės, dar pusantram šimtmečiu buvo išpažįstamas protėvių tikėjimas. Lietuvos valdovai iki pakartotinio krikščionybės įvedimo 1387 m. tradiciškai laikėsi pagoniškų papročių, nors toleravo kitų tikybių atstovus; daugumos jų ir žmonos buvo stačiatikės, atvykusios į Vilnių su nuosavais dvarais. Būtent šios krikščionybės pakraipos religinių atributų ir rasta XIV a. kultūriniame sluoksnyje, o nuo XV a. vėl pastebimas katalikiškos dvasinės kultūros daiktinės išraiškos dominavimas. Reikia pažymėti, kad tai labiau asmeninio naudojimo daiktai, susiję su religijos išpažinimu. Tai – kryželiai ir enkolpionai.

XIV a. antrosios pusės–XV a. pradžios kultūriniame sluoksnyje, rūmų pietinio korpuso išorėje, ties F rūsiu, rasta sulaužyto bronzinio enkolpiono dalis (5 pav.). Tai – 1,7 cm skersmens plokštelė su šventojo, greičiausiai vieno iš keturių evangelistų, atvaizdu. Enkolpionas buvęs suveriamas iš dviejų dalių – išlikusi vyro dalis. Jo radimas VŽP nestebina, žinant, kad abi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo žmonos buvo stačiatikės, be to, tuo metu Vilniuje jau buvo „rusų miestas“, t. y. rusų gyvenamasis kvartalas su stačiatikių cerkvėmis (Vilniaus, 1995, p. 75).

To paties laikotarpio kultūriniame sluoksnyje, tik priešingame pietinio korpuso gale, rastas dar vienas enkolpionas. Tai – 3,2x2,8x0,6 cm dydžio suveriamas stačiakampė plokštelė–dėžutė su kniedės formos užsegimu bei dviem kilpelėm abiejose varstomose dalyse pakabinimui (6 pav.). Kilpelėse išlikę austos šilkinės juostelės, ant kurios enkolpionas buvęs pakabintas, galai. Vienoje enkolpiono pusėje – iškilus augalinis ornamentas, kitoje – stačiatikių kryžius ir užrašas kirilica. Enkolpionas pagamintas iš bronzos, auksuotu paviršiumi, ornamento tarpai buvę užlieti mėlynu emaliu (likusios tik kruopelytės). Restauratoriams pavyko jį atverti. Viduje rasta šilko skiautelė – galima relikvija, kurią nešiojo enkolpiono savininkas ar savininkė. Vidinės enkolpiono plokštumos – reljefinės, su šventais vaizdais, o giluminis paviršius irgi buvęs užlietas mėlynu emaliu.

Pietiniame papilyje, XIV a. sluoksnyje, rastas 3,7 cm aukščio vario lydinio pakabinamas kryželis, kurio kryžma – 2,7x2,7 cm, galai pastorinti, primenantys svogūną (7 pav.). Centrinė dalis – apskrita, joje abiejose pusėse – figūrinis šventojo atvaizdas. Lygiakryžmis kryžius – graikų tikybos krikščionio atributas.

² 1414–1418 m. Konstancoje vykusiame Katalikų bažnyčios visuotiniame susirinkime kryžiuočių ordino generalinis prokuratorius Paulius fon Vormditas, atsakydamas karaliui Jogailai, liudijo, kad XIII a. Mindaugas Vilniuje pastatė Katedros bažnyčią ir kad Vilniuje buvo vyskupo rezidencija.

6 pav. Keturkampis enkolpionas su rusėniškais rašmenimis ir arabeska. Bronza, aukso danga, emalis. XIV a. II pusė– XV a. (2002 m., E. Ožalas, Inv. Nr. M 1428). *V. Abramausko nuotr.*

XV a. sluoksnyje, durpėse, rastas kito nedidelio, 2,3x0,6 cm dydžio pakabinamo gana kuklaus žalvarinio, dengto alavu stačiatikių kryželio su iškiliais užrašais fragmentas. Kryžma greičiausiai buvusi puošta spinduliais (išlikę tik du apatiniai).

Tyrinėjant Valdovų rūmų teritoriją, pasitaikė ir vienas kitas retesnis radinys: XIV a. kultūriniame sluoksnyje ras-

tas Lietuvos archeologinėje medžiagoje iki šiol nematytas liturginis daiktas. Tai – germaniškos kilmės krikščionių piligrimų ženklas – trys sujungti skrituliukai su šventųjų atvaizdais (8 pav.). Dabartinės Vokietijos teritorijoje jie skaičiuojami dešimtimis (Hesene – 86, Nyderzachsene – 46, Tiuringene – 32, Brandenburge – 29 ir t. t.) ir datuojami XV a. (Poetgen, 1996).

Iš asmeninio naudojimo, tačiau greičiausiai susijusio su religijos išpažinimu, daiktų paminėtinas žiedelis, rastas XIV a. VŽP kultūriniame sluoksnyje (9 pav.). Žiedo 1,6x0,8 cm skersmens ovalinėje akies pavidalo plokštelėje iškiliai pavaizduotas žmogaus delnas. Pastebėtina, kad jis buvo gamintas vietoje, papilyje, nes yra neišbaigtas – turi kelias gamybos procesą liudijančias ataugėles, o pats 1,6 cm skersmens ir 0,4 cm pločio žiedo lankelis dar neušlifluotas, nedailus.

8 pav. Piligrimų žetonas. Vario lydinys. XIV–XV a. (2002 m. G. Rackevičius, Inv. Nr. 8428). *A. Mizgiriėnės pieš.*

VŽP XVI a. sluoksnyje buvo rastas ir vienas auksinis emaliuotas žiedelis, pagal stilistiką datuojamas gotikos laikotarpiu (10 pav.).

Jo apskritoje juodo emalio plokštelėje puikuoja baltas Maltos kryžius. Žiedelio smulkumas ir trapumas rodo, kad jį nešiojo moteris arba vaikas.

Katalikybės įsitvirtinimą VŽP įrodo ir XV a. pabaigos–XVI a. pradžios krosnių koklių puošyba, kurioje dažnai sutinkami bibliniai siužetai: Adomas ir Ieva prie Pažinimo medžio (11 pav.), šv. Ona (12 pav.), Kristaus drobulė (13 pav.), šv. Jurgio kova su slibinu (14 pav.) ir t. t.

7 pav. Kryželis. Vario lydinys. XIV a. (2002 m., E. Ožalas, Inv. Nr. M 1130). *V. Abramausko nuotr.*

9 pav. Žiedelis su plaštakos atvaizdu akies formos plokštelėje. Pusfabrikatis. Vario lydinio liejiny. XIV a. (2003 m., E. Ožalas, neinventorintas). *V. Abramausko nuotr.*

Kristaus Išganytojo ir Madonos su kūdikiu atvaizdais (16 pav.); apie jį jau ne kartą yra rašyta mokslinėje spaudoje (Steponavičienė, 1998; 2001; 2002).

XV a. pilyje turėjo būti katalikiška koplyčia, skirta valdovui. Tai turėjo būti stacionariai įrengta religinių apeigų patalpa, tačiau taip pat yra žinoma, kad didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras turėjo tris portatilius – nedidelius kilnojamus altorius, kuriuos vežiodavosi su savimi, kaip ir mišiolą, kodeksus ir maldaknyges bei kitus liturginės paskirties daiktus (Papee, 1927, p. 541–545).

10 pav. Žiedas su Maltos kryžiumi apskritoje plokštelėje. Aukšas, emalis. XV a. (1989 m., Inv. Nr. 866). *V. Skaraičio nuotr.*

Vadinasi, valdovui reziduojant vienoje ar kitoje pilyje, ten pat, greičiausiai miegamajame arba šalia jo, būdavo įrengiama maldykla.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro turto sąrašė, be minėtų maldaknygių, randame:

„Monstrancijos tipo pailgą auksinę dėžutę (skirtą relikvijoms saugoti), kurioje įstiklintas (*vitrello*) gyvybės medis su šv. relikvijomis; du nupieštus pasidabruotus atvaizdus, atsidarančius lyg durys, o viduje – dvi šventojo kryžiaus relikvijas, atskirtas viena nuo kitos ar, kitaip tariant, apkaustytas sidabro plokštelėmis ir aplenkta atlasu (satinu); didelį dvigubą Gyvybės medžio kryžių, kadaise gautą iš šviesiausiojo karaliaus Alberto; auksinį kryžių ant auksinio postamento ar stovo, gautą iš vyskupo pono Luko; sidabrinę ikoną ant stovo su įvairiomis relikvijomis, su dvivėrėm durim [atsidarančiom lyg langinėms]; kitą sidabrinį kryžių su relikvijomis, puoštą perliukais; apskritą sidabrinį erškėčių vainiką, stovintį ant paaukuoto pagrindo; sidabrinės apskritos šventas relikvijas, papuoštas daugybe brangakmenių; viduje yra daugybė šv. relikvijų, o

Visi šie kokliai yra pereinamojo iš gotikos į renesansą laikotarpio, tačiau rasta ir ankstyvesnių koklių, puoštų liturginiais motyvais: tai XV a. pirmąja puse datuoti kokliai su mitromis ir kryžiais su dviguba kryžma (15 pav.).

XVI a. pradžios sluoksnyje rastas vienas rečiausių archeologinių radinių – nedidelės maldaknygės viršelis, puoštas figūriniais Kristaus Išganytojo ir Madonos su kūdikiu atvaizdais (16 pav.); apie jį jau ne kartą yra rašyta mokslinėje spaudoje (Steponavičienė, 1998; 2001; 2002).

XVI a. pradžios sluoksnyje rastas vienas rečiausių archeologinių radinių – nedidelės maldaknygės viršelis, puoštas figūriniais Kristaus Išganytojo ir Madonos su kūdikiu atvaizdais (16 pav.); apie jį jau ne kartą yra rašyta mokslinėje spaudoje (Steponavičienė, 1998; 2001; 2002).

XVI a. pradžios sluoksnyje rastas vienas rečiausių archeologinių radinių – nedidelės maldaknygės viršelis, puoštas figūriniais Kristaus Išganytojo ir Madonos su kūdikiu atvaizdais (16 pav.); apie jį jau ne kartą yra rašyta mokslinėje spaudoje (Steponavičienė, 1998; 2001; 2002).

11 pav. Lovinis koklis su Adomu ir Ieva. Molis. XV–XVI a. riba (1990 m., Inv. Nr. 208). *K. Vainoro nuotr.*

aplank ratu išdėlioti balzganai safyrai; sidabrinę ikoną su relikvijomis, turinčią dureles [langines], didesnę už visas; sidabrinę komuninę A g n u s D e i“ (ten pat, p. 543).

Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras sužadėtuvių proga Jelenai dovanavo ikoną, pakabintą ant auksinės grandinėlės. Pati ikona buvusi išraižyta iš karneolio, apvaisyta auksu ir deimantais, raudonaisiais špineliais ir perlais (Хорошкевич, 1984, c. 33). Prie liturginių „smulkmenų“, kabinamų ant valdovo kaklo, galima priskirti „deimantais puoštą Jėzaus atvaizdą, kabantį ant rubinų ir perlų vėrinio, su po atvaizdu pakabintais trimis perlais; ant krūtinės nešiojamą safyrą su Dievo atvaizdu priekyje, o šonuose – su keturiais aplinkui įsodintais safyrais ir keturiais perlais“ (ten pat, p. 542). Aleksandras turėjo ir apskritą juostinį žiedą be brangakmenių su vidinėje pusėje išgraviuotu užrašu „Jėzus Marija“ (Papee, 1927, p. 542).

Atskirame didžiojo kunigaikščio Aleksandro bažnytinių daiktų sąrašė figūruoja penkios geltono aksomo ir dvi raudono šilko dalmatikos, siuvinėtos auksu; dvi kapos –

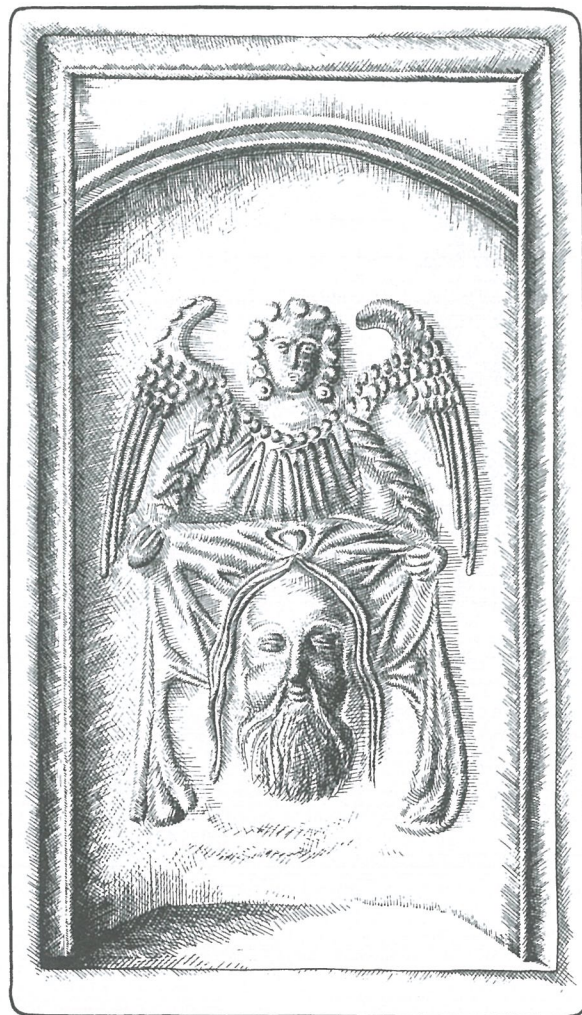

12 pav. Lovinis koklis su šv. Onos atvaizdu. Molis. XV–XVI a. riba (1990 m., Inv. Nr. 209). *K. Vainoro nuotr.*

žalio aksomo, auksu puošta kapa su aplinkui išsiuvinėtais šventųjų atvaizdais ir raudono lygaus aksomo kapa su švč. Mergelės atvaizdu skyde; šeši raudono, geltono, juodo aksomo arnotai, siuvinėti auksu, trys iš jų – su kryžiais iš perlų, tokių pat medžiagų stulos ir manipulos; keturi antependiumai, iš jų du – tamsaus aksomo, siuvinėti aukso gėlėmis, kiti du – raudono aksomo, siuvinėti šilku ir auksu; didelis sidabrinis krapylas (*aspersionale*); didelė sidabrinė nuauksuota taurė – kielikas ir t. t. (ten pat, p. 544).

Šį sąrašą puikiai iliustruoja auksakalystės šedevrai iš Katedros lobyno (Vilniaus, 2002).

Kaip matome iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro brangenybių sąrašo, kai kurie liturginiai daiktai yra vyskupų dovanos. Valdovai bažnyčiai atsidėkodavo tuo pačiu: dovanodavo brangius liturginius rūbus, užsakyda-

13 pav. Lovinis koklis su Kristaus drobule. Molis. XV–XVI a. riba (1990 m., Inv. Nr. 210). *G. Kaluškevičiūtės pieš.*

vo auksakaliams pagaminti apeiginius indus ir t. t. Galimas dalykas, kad ir šie atskirai surašyti daiktai laukė savo valandos, kuomet iš karaliaus išdo bus „perkelti“ į bažnyčios išdą.

2. PAGONYBĖS RELIKTAI

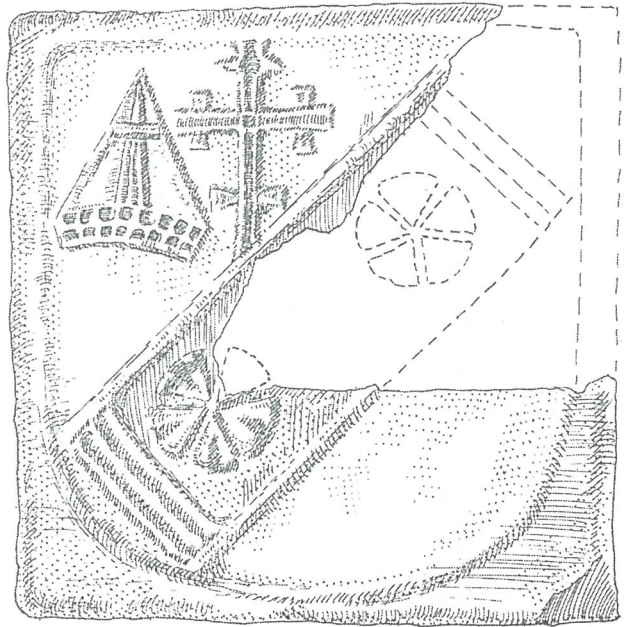
II tūkst. pradžioje Vilniaus kalnų slėnyje įsikūrusi amatininkų gyvenvietė turėjo savo siuzereną, rezidavusį pilyje ant kalno, bei kulto vietą ant į vakarus nusidriekusi kalvos – rago. Pagoniškos šventyklos buvimą kunigaikščio valdomoje Vilniaus pilių teritorijoje įrodo ugnies aukuro atradimas seniausios, XIII a. viduryje statytos, Katedros altoriaus vietoje (Urbanavičius, 1993, p. 31). VŽP tyrimų metu aptikta radinių, susijusių greičiausiai su

14 pav. Lovinis koklis su šv. Jurgiu. Molis. XV–XVI a. riba (1990 m., Inv. Nr. 211). *K. Vainoro nuotr.*

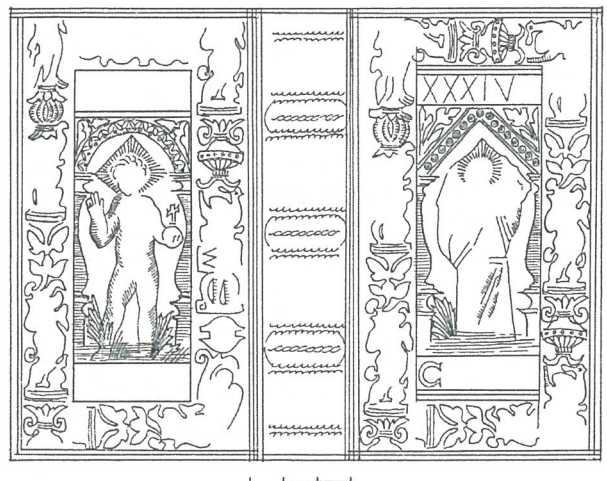
pagoniškomis apeigomis arba bent atspindinčių senąją lietuvių pasaulėžiūrą. Kai kurie VŽP radiniai sutinkami pirmą kartą ir jų traktavimas dėl unikalumo gerokai apsunkintas. Tai – amuletai ir medinės ornamentuotos lazdos, rastos tarp Valdovų rūmų pietvakarių kampo ir Katedros arba pietiniame buvusio gynybinio griovio šlaite, netoli senojo pastato M3.

Kabutis–amuletas. Vienas iš rečiausiai pasitaikiusių Lietuvoje radinių ir jau vien dėl to labai mišlingas yra Vilniaus žemutinėje pilyje aptiktas ažūrinis dirbinys – dvigubas kryžius apskritime (17 pav.). Jis – auksuotos bronzos, lietas, 5,1 cm skersmens, savo konfiguracija primenantis ratą su suporintais aštuoniais stipiniais. Vienas jų ties išoriniu apskritimu labai nudilęs, lyg būtų ilgai kabojęs ant

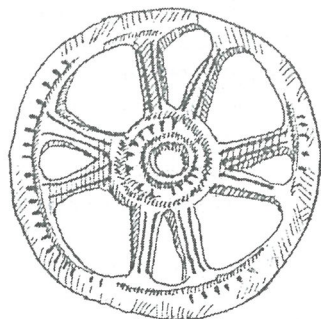
15 pav. Ploščtinis koklis su mitra ir kryžiumi. Molis. XV a. I pusė (2001 m. E. Ožalas, Inv. Nr. K 1385). *A. Mizgirienės pieš.*

jį trynusios juostelės ar dirželio. Stipinai – kryžmos puoštos dviem išilginiais grioveliais, o vidinio bei išorinio apskritimo vidiniai pakraščiai vienoje ratelio pusėje – taškučiais. Ornamentas išpaustas jau išliejus dirbinį, po to dirbinys padengtas amalgama – aukso dulkėmis. Ratuko centre – 0,5 cm skersmens skylė.

16 pav. Knygos viršelis (grafinis vaizdas). Oda, spaudas. XV–XVI a. riba (1996 m., D. Steponavičienė, Inv. Nr. 824). *A. Mizgirienės pieš.*

Panašūs dirbiniai Lietuvoje rasti tik du. Vienas iš jų – V–VIII a. Plinkaigalio kapinyne, moters kape, išorinėje dešiniojo šlaunikaulio pusėje, ties keliu, rastas žalvarinis ratelis-verpstukas, kurio net ir dydis labai panašus į pilies radinį: skersmuo – 4,7 cm, su aštuoniais stipiniais, centrinė skylutė – 0,6 m skersmens. Verpstuku jis palaikytas dėl to, kad rastas su medinio kotelio liekanomis (Kazakevičius, 1993, p. 68). Antrasis apie 4 cm skersmens ratelis, bet jau su vienuolika stipinų, rastas Lazdininkų kapinyne, moters kape, pagal monetas datuotame VII–X a., aptiktas galvūgalyje, žalvarinis alavuotu (?) paviršiumi. Jis Plinkaigalio pavyzdžiu taip pat traktuotas verpstuku (Butkus, Sidrys, Kanarskas, 1994, p. 138–145).

17 pav. Apskritas ažūrinis kabutis-amuletas. Bronza, aukso danga. Chronologija nenustatyta. (1991 m., Inv. Nr. 1924). *A. Mizgiriienės pieš.*

džiagos (Bliujienė, 1995; 1998; 1999).

Tokie kabučiai aptinkami visose baltų gentyse, pradedant V a., baigiant XI a. Jie randami turtingų moterų kapuose šlaunų ar pilvo srityje, kairėje pusėje, kai kada su odiniu dirželiu, ant kurio jie ir būdavo kabinami. Kabučiai puošnūs, dažniausiai žalvariniai, neretai dengti sidabro plokštele, rečiau pagaminti iš balto metalo. „Jų vieta juosmens srityje – simbolinė. Jie kaip amuletai saugo moters iščias... susiję su moterų vaisingumu“ (ten pat, p. 49). Visi jie, kaip ir aprašomas, matomoje („gerojoje“) pusėje puošti tik geometriniais motyvais, su vienguba arba dvi-guba kryžma, kuri, tyrinėtojų nuomone, pagoniškoje pasaulėžiūroje reiškė horizontalią keturdalę erdvę, kitaip sakant, pagrindines ir tarpines pasaulio kryptis (ten pat, p. 49). Mitologijos tyrinėtojų teigimu, kryžius apskritime vaizdžiausiai parodo dangaus dinamiką (Gimbutienė, 1994, p. 10; Beresnevičius, 1991, p. 2–9).

Vilniaus žemutinėje pilyje rastasis kabutis iš kitų skiriasi tuo, kad yra pagamintas iš bronzos, auksuotu paviršiumi. Tai verčia dar sykį apsvaistinti jo pirminę paskirtį. Kad jis kažkiek laiko buvo nešiojamas pakabintas, rodo,

kaip minėta, vieno stipino susiaurėjimas. Bet ar jis iš tiesų buvo gamintas nešioti?

Taškas, apskritimas ir kryžius arba svastika nuo seno daugelyje kultūrų buvo traktuojamas kaip saulės ženklas. Baltai – ne išimtis. Ieškodami saulės ženklų prasmės, susiduriame su saulės kultu, egzistavusiu neolito ir žalvario epochose. „Saulės ženklas tampa rato ženklų, pati saulė – ratas ir galiausiai tie ratai veža saulę. Ją veža ne jaučiai, o žirgai“ (Rimantienė, 1995, p. 171). Hab. dr. Rimutė Rimantienė teigia, kad „tokios vežimu vežamos saulės įvaizdis buvo pasiekęs ir Lietuvą“, todėl minėtąjį Plinkaigalio ratuką traktuoja kaip tokio vežimaičio ratą. Galbūt į šią sąvoką telpa ir Lazdininkų bei Žemutinės pilies rateliai, ypač pastarasis, nes jis – auksuotas, o auksas, būdamas pagrindinis taurusis metalas, taip pat atstovauja aukščiausiai dangiškajai dievybei – Saulei, yra jos simbolis (Большая, 1986, c. 249; Becker, 1995, p. 29).

Apibendrinant galima būtų teigti, jog Vilniaus žemutinės pilies radinys – auksuotas bronzinis ratelis greičiausiai į Lietuvą yra patekęs iš Vakarų ar Vidurio Europos ir kurį laiką naudotas pagoniškoms apeigoms.

Apkalas-amuletas. Tarp Valdovų rūmų ir Katedros buvo rastas dirbiny, kuriam Lietu-

voje nėra analogų – bronzinis figūrinis apkalas (18 pav.), galbūt skirtas diržui ar kitam odiniam (?) dirbiniui puošti. Jis rastas išmigęs į tamsiai pilką skiedinį. Atlikus skiedinio tyrimus nustatyta, kad toks pat skiedinys naudotas ankstyviausios kvadratinės Katedros mūrams, o tai reiškia, kad apkalas pagamintas iki pastatant Katedrą – vėliausiai iki XIII a. vidurio. Tai – ažūrinis, lietas apkalas su trapeicine karpytai kraštais plokštele bei barzdoto vyro (dievuko?) galva, papuošta karūna ar turbanu (?), kurio vienoje pusėje – 5 horizontalios įkartos, kitoje – penkių spindulių žvaigždė; ant viršaus – karūna (?). Apkalas buvęs užkal-tas ant 0,5 cm storio pagrindo, vidinėje pusėje prikniedijus vario lydinio plokštele. Plokštelė pritvirtinta ne visai tvarkingai – nesilaikant apkalo centro, o tai reiškia, kad

18 pav. Figūrinis apkalas-amuletas. Bronza. Chronologija nenustatyta (2002 m., E. Ožalas, Inv. Nr. M350). *V. Abramausko nuotr.*

19 pav. Apeiginės lazdos su raižytais bumbulais. Medis, drožyba. XIV a. (2002 m., E. Ožalas, Inv. Nr. Md 14, 15).

V. Abramausko nuotr.

apkalas buvo tvirtintas prie platesnio už jį pagrindo, kas greičiausiai paneigia diržo versiją, nes tuo atveju abi plokštelės būtų sujungtos tiksliau.

Barzdota dievybė – išskirtinis jos savininko valdžios ženklas. Barzda – išminties simbolis, todėl nuo seno dievai, valdovai (net Egipto valdovės) ir didvyriai vaizduojami barzdoti. Nelyginis įkartų skaičius „5“ įkūnija vyriškąjį pradą, o penkiakampė žvaigždė – įvairiose kultūrose gerai žinoma pentagrama – mikrokosmosas, žmogus (Becker, 1995, p. 192). Kaip šis daiktas pakliuvo į Žemutinę pilį, su kuo susijęs ir ką iš tikrųjų reiškia – ateities tyrinėjimų laukas.

Apeiginės lazdos. Tyrinėjant Valdovų rūmų teritoriją, XIV–XV a. kultūriniame sluoksnyje rasta keletas medinių dirbinių. Tai lazdos su viename gale pritaisytais geometriniais motyvu (arabeska?) raižytais bumbulais (19 pav.). Daugiausia jų rasta į pietus nuo pastato M3, kur buvo gynybinis griovys. Gali būti, kad pakartotinai įvedus krikščionybę, buvo atsisakyta pagoniško religinių atributų, kurie buvo išmesti į čia pat buvusį griovį. Tokių radinių iki šiol irgi nepasitaikė, o tai apsunkina jų mokslinę interpretaciją, tačiau verčia galvoti ne apie jų utilitarinę, bet labiau apeiginę paskirtį. Lygiai taip pat ornamentuotas lazdas su bumbulais, surastas Polocke, XII–XIII a. sluoksnyje, traktuoja baltarusių tyrinėtojai (Археология, 1993, c. 44). Ne išimtis, kad ir VŽP lazdos galėtų būti datuojamos tuo pačiu laikotarpiu, tačiau dėl jų paskirties galima ir kita – že-

miškesnė versija: galbūt tai tiesiog vėliavų kotai su bumbulais? Novgorodo tyrinėtojai, suradę keliasdešimt panašių lazdu su raižytais bumbulais, teigia, kad tokios lazdos – tai kovinės kuokos, turėjusios ir kitą paskirtį – pademonstruoti luominį savininko išskirtinumą (Колчин, 1971, c. 21)³. Pastaroji paskirtis vis dėlto labiau galima, nes lazdu kotai nėra pakankamai stori – 2–3 cm, todėl nuo smūgio turėtų lūžti.

3. VILNIUS – BALTŲ RELIGINĖ SOSTINĖ

Paminėtieji radiniai liudija ne tik visiems žinomą dalyką – pagonybės, senojo tikėjimo atspindį, kai kurie iš jų galėtų būti priskirtini šio tikėjimo išpažinėjų aukščiausiam – žynių luomui. Kadangi jie datuoti laikotarpiu iki XIII a. – iki Katedros pastatymo, yra unikalūs ir prabangūs, galima teigti, kad ši kalva nuo seno buvo pagonių religinio kulto vieta, gal netgi pagrindinė Lietuvos žemės (siaurąja prasme) šventvietė. Iš to seka, kad šioje vietoje iki XIII a. vidurio gyveno Lietuvos žemės vyriausiasis žynys – krivis.

Pagonių šventyklos vietoje pastatyta mūrinė katedra, o krikščioniškos paskirties bažnytiniai atributai, rasti pastate M3, galbūt priklausė tuomet ten įkurdintam katalikų vyskupui. Po karaliaus Mindaugo mirties Katedra vėl paversta šventykla, pavadinta Perkūno vardu, kur XIII a. pabaigoje–XIV a. vyko pagoniškos apeigos, o katalikams, gyvenusiems Žemutinės pilies teritorijoje, Gedimino kalno šiaurės vakarų šlaite buvo pastatyta medinė Šv. Onos bažnyčia (Kitkauskas, 1989, p. 175).

Perkūno šventyklą XIX a., istorikų teigimu, po karaliaus Mindaugo žūties įkūrė legendinis kunigaikštis Šventaragis (Daukantas, 1995, p. 423; Vijūkas-Kojelavičius, 1988, p. 129; Basanavičius, 1970, p. 95; Narbutas, 1998, p. 271). Ta šventykla Šventaragio sūnaus Gerimanto (arba Skirmanto) buvo pastatyta per rekordinį laiką: per 2 metus – 1265 m. (Narbutas, 1998, p. 272). O gal tik rekonstruota, kaip pati stambeldystė? Juk mūrinę krikščionišką bažnyčią buvo visai nesunku perstatyti – reikėjo tik nuimti stogą ir primūryti laiptus, tai ir buvo padaryta, nekalbant apie smulkesnius architektūrinius pokyčius, susijusius su pagoniška ideologija⁴. Tik romantiku iki šiol tebelaikomas Teodoras Narbutas detaliam aprašė šventyklos išvaizdą, pateikdamas matmenis uolektimis. Šiuos matmenis Katedros tyrinėtojai pavertė mūsų skaičiavi-

³ Autorius išskyrė ir kitą lazdu su bumbulais grupę, jo manymu, kaip tik ir skirtą apeigoms. Tai ne tokios masyvios lazdos, kurių bumbulai turi išraižytą paukščių, žvėrių, žmonių galvų pavidalą. Pastarosios datuotos dar ankstyvesniu – IX–XII a. laikotarpiu (ten pat, p. 35–46).

⁴ Palyginimui – Kauno pilis, sugriauta kryžiuočių antpuolio metu 1362 m., irgi buvo atstatyta per dvejus metus: nauja pilis minima jau 1364 m. (Marburgietis, 1999, p. 114–119).

mo sistema ir sugretino su atkastąja Mindaugo katedra. Duomenys sutapo (Urbanavičius, 1999, p. 23). Taigi archeologiniai tyrimai, atlikti Katedroje, patvirtino ne tik šventyklos tęstinumą, bet ir T. Narbuto pateiktą duomenų patikimumą.

T. Narbutas, remdamasis Rivijaus kronika bei Mitrofano Pinskiečio rusišku metraščiu, pateikia ne tik Perkūno šventyklos vaizdą, jis kalba ir apie paties žynio būstą: „Prie šventyklos įėjimo buvo Krivių Krivaičio – žynių žynio rūmas. Tas rūmas turėjo apvalų bokštą, iš kurio buvo stebimas saulės judėjimas; pagal tą stebėjimą aukōs deginimas ant aukuro pakopos reiškė pirmąjį mėnesio dieną, o plytelė su tam tikru ženklu, įmūrijama bokšto sienoje metų pradžioje, rodydavo metus“. Šventyklos aukuro pakopų jis nurodė dvylika – kiekvienam mėnesiui (jo teigimu, Zodiako ženklui) po vieną (Narbutas, 1998, p. 271–272); jų liekanos buvo rastos kasinėjant Katedros rūsius (Urbanavičius, 1999, p. 23).

Tebesiginčijama, ar Šventaragis – žynys ar kunigaikštis – buvo istorinis asmuo (jam priskiriamos Užnerio žemės – gal Vilniaus apylinkės)? Šventaragis, kaip teigia T. Narbutas, neatvyko į Mindaugo karūnavimo iškilmes, nes „stojosi piestu dėl savo tėvų tikėjimo“ (Narbutas, 1997, p. 149). Pats Šventaragio vardas skeptikus atvedė prie minties, kad tai tereiškia šventą vietą ir nieko bendra neturi su fiziniu asmeniu, juo labiau su kunigaikščiu. Tačiau pasižiūrėkime į vardų kūrimo tradicijas, tuo metu gyvavusias visoje Europoje: visų kunigaikščių vardai – dvišakniai, maža to – prasminiai: Aleksandras – „žmonių gynėjas“ (graikų), Boleslovas – „daugiau šlovės“ (slavų), Karolis – „šaurus vyras“ (senovės vokiečių), Rikardas – „galingas, tvirtas, stiprus valdovas“ (senovės germanų), Vladislovas – „valdyk šlovingai“ (senovės slavų) (Kuzavinis, Savukynas, 1994). Lietuvių kunigaikščių vardai – taip pat dvišakniai ir prasminiai: Mindaugas – „daug sumindęs“, Dausprungas – „daug sprukęs“ (arba „daug kam sprangus?“), Gediminas – „gedėti“ plus „minėti“, Kęstutis – „daug iškentęs“ arba „iškentėtas“, Algirdas – „visa girdintis“ (arba „plačiai girdimas“?), Jogaila – „stiprus raitelis“, Vytautas – „išvydęs tautas“ (arba „pasirodęs tautai“), Žygimantas – „žygis“ plus „sumanus“ (arba „manta“ – „turtas“) ir pan. (Kuzavinis, Savukynas, 1994). Galima teigti, kad toks vardas asmeniui būdavo suteikiamas jam gimus, tikintis ir linkint garbės ir šlovės, nes už ypatingas žymes arba nuopelnus prie valdovo pirmojo vardo būdavo pridėdama pravardė (Richardas Liūtaširdis, Ivanas Rūstusis, Jaroslavas Išmintingasis, Boleslovas Gėdingasis, Vladislovas Laibakojis, Erikas Mikčius ir t. t.). Gali būti, kad tokie, dažniausiai su valdžia susiję, prasminiai vardai būdavo suteikiami tik kilmingiems asmenims, nors palyginimui neturime iš

tų laikų išlikusių paprastų žmonių vardų. Galiausiai tai jau kalbininkų tyrinėjimo sfera.

Gali būti, kad ir Šventaragis yra ne gimtasis, tėvų duotas vardas, o šiuo atveju toks, kuris atspindi žmogaus užsiėmimą ir jo padėtį visuomenėje. Tą padėtį jis gavo tik gimęs – paveldėjo arba buvo paskirtas, išrinktas iš kelių brolių. Bet kuriuo atveju iš to seka, kad Šventaragis nėra tik kunigaikštis, – jis susijęs su šventomis apeigomis, atliekamomis šventoje vietoje.

Su Šventaragio vardu siejama baltų religinė reforma. Kokią reformą vykdė Šventaragis?

Baltų religines reformas išnagrinėjo dr. Gintaras Beresnevičius (Beresnevičius, 1995). Jis teigė, kad Šventaragio reforma susijusi su laidojimo papročių pasikeitimu – mirusiųjų deginimu: „Šventaragio laidotuvės tampa atskaitos tašku, nuo kurio prasideda nauja lietuvių tikėjimo epocha: nuo šiol lietuvių kunigaikščiai ir diduomenė bus deginami pagal Šventaragio įvestą tvarką“. G. Beresnevičius rėmėsi Lietuvos metraštyje rasta legenda, kuri byloja taip: „Ir pasirinko didysis kunigaikštis Šventaragis labai gražią vietą prie Neries, kur Vilnia įteka į Nerį, ir prašė savo sūnų Skirmantą, kad toje vietoje būtų įtaisyta ugnia-vietė, kurioje jį mirusį sudegintų. Ir įsakė savo sūnui, kad po jo mirties visi Lietuvos kunigaikščiai ir žymiausi bajorai būtų deginami toje vietoje, kur jis bus sudegintas, ir kad jau niekur kitur mirusiųjų palaikai nebūtų deginami, tik tai ten, nes iki tol mirusiųjų kūnus degindavo toje vietoje, kur kas būdavo miręs“ (ten pat, p. 135–136). Tačiau šioje ištraukoje akcentuojamas ne deginimo papročio įvedimas Rytų Lietuvos žemėse, autoriaus teigimu, – Vakarų Lietuvos pavyzdžiu apskritai, bet tik diduomenės deginimo vietos lokalizavimas būtent Perkūno šventykloje, nes tolesni teoriniai išvedžiojimai atsitrenkia į daiktinius įrodymus, pateiktus archeologijos mokslo: Rytų Lietuvoje ir IX–XIII a. pilkapiuose, ir to paties laikotarpio vandens kapinėse vyrauja išimtinai deginimo paprotys, tuo tarpu priešingoje Lietuvos dalyje – vakaruose tas pats laikotarpis pateikia ir griautinius, ir degintinius kapus, neretai tame pačiame kapinyne (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 361–400). Taigi mirusiųjų deginimo paprotys jokiū būdu nėra naujovė, įvesta Šventaragio. Tuomet su kuo susijusi jo reforma? Gal su krikščionybės pakeitimu pagonybe?

Pats pagonybės sugražinimas yra, žinoma, svarbus įvykis. Tačiau juk Lietuva sugrįžo prie savo įprasto gyvenimo būdo, kuris pats savaime nebūtų vertas metraštininkų dėmesio, jeigu ne Perkūno šventyklos, o kartu ir jos pavadinimo šaltiniuose atsiradimas.

Kas gi buvo Perkūno šventykla ir kokią vietą ji užėmė tarp kitų Lietuvos šventovių?

Grižkime kokį pusšimtį metų atgal.

Teodoro Narbuto teigimu, Prūsijoje gyveno vyriausiasis baltų žemių žynys. Ten buvo ir pagrindinė šventovė, vadinama ramovė. Kadangi prūsai didžiojo 1260 m. sukilimo prieš Kryžiuočių ordiną nelaimėjo, tai iš Prūsijos turėjo pasitraukti ne tik tautos likučiai, bet ir vyriausiasis žynys – Krivių Krivaitis.

Kurgi buvo perkelta ramovė? T. Narbutas jos ieškojo Baltijos jūros pakrantėje, Nemuno ir Nevėžio santakoje, Dubysos ir Nemuno santakoje, prie Dviupio ežero (Narbutas, 1998, p. 269–270). Galiausiai pats pripažįsta ieškojimų beviltiškumą, nes Lietuvoje būta daugybės šventovių, tačiau visos jos pagrindinės būti negalėjo.

Čia iškyla Vilnius. Tai vienintelė patogi vieta, į kurią iš Prūsijos buvo galima perkelti religinę sostinę. Tam tiko ne tik rami strateginė padėtis (mažesnis užpuolimo pavojus), bet ir identiška ankstesniajai geografinė situacija – dviejų upių santaka (o gal tai kaip tik ir buvo pagrindinė sąlyga, – anksčiau T. Narbuto minėtos galimų religinių sostinių vietos irgi dislokuotos tarpupyje, ir net ežeras pavadintas Dviupiu, t. y. susidaręs sutekėjus dviem upėms?).

Perkūno šventyklos perkėlimas į Vilnių ir buvo didžioji Šventaragio reforma. Vadinasi, tuo laiku, XIII a. antroje pusėje, Vilnius tapo ypatingu dvasiniu centru – visų baltų žemių ramovė, kuri iki to laiko buvo Prūsijoje⁵.

XIV a. pradžioje didžiojo kunigaikščio Gedimino buvo įvykdyta kita – karinė-administracinė reforma, kuri užfiksuota rašytinių šaltinių legendinėje dalyje ir visiems žinoma Gedimino sapno vardu. Legenda buvo sukurta kaip drastiškos valdovo intervencijos į šventovės teritoriją pateisinimas. Atmetus visą romantiškumą, išryškėja didžiojo kunigaikščio ir paskutiniojo žynių žynio – Lizdeikos sandėris, padalijantis šventą teritoriją į administracinę ir kultinę. Vėlesniuose liudijimuose apie Vilniaus įkūrimą tiesiai kalbama apie tai, kad Gediminas Šventaragio slėnyje pastatė Žemutinę pilį (Toporov, 2000, p. 62)⁶. Viena aišku: iki XIV a. pirmosios pusės Vilniuje ryškiai išsiskiria dvi institucijos – karinės funkcijos reprezentacijos vieta buvo Aukštutinė pilis, o magiškosios-juridinės, religinės-ritualinės – Šventaragio slėnis arba Žemutinė pilis (Toporov, 2000, p. 96). Ir viena, ir kita buvo įrengta prabangiai, kaip ir dera elitinio luomo atstovams – aukščiausiai administracinei valdžiai ir vyriausiam dvasininkui.

IŠVADOS

1. Kai kurie ankstyvieji VŽP statiniai buvo ne tik gyvenbinio pobūdžio, bet, sprendžiant iš interjero detalių ir kultinės paskirties radinių, susiję ne su pasaulietine, bet veikiau su religine valdžia.

2. Ankstyvajam pilies gyvavimo laikotarpiui priklausantys kulto reikmenys (lazdos, amuletai), rasti tarp Valdovų rūmų pietvakarinio kampo ir Arkikatedros, patvirtina XII–XIV a. pagoniškos šventyklos buvimą Žemutinės pilies teritorijoje.

3. XIII a. Vakarų Europos bronziniai dirbiniai, priskiriami krikščioniškos religijos apeigoms (žvakidės, akvamanišė), rasti M3 statinio aplinkoje, rodo šį pastatą buvus karališka koplyčia, galbūt pirmąja Lietuvoje arba / ir įrodo Vilniuje iš tikrųjų gyvenus vyskupą.

4. Sugražinus pagoniškąjį tikėjimą, XIII a. antroje pusėje Katedra ir koplyčia buvo pritaikytos pagonių žynio reikmėms.

5. Sugretinus VŽP archeologinius duomenis ir XIX a. istorikų nagrinėtus šaltinius galima teigti, kad XIII–XIV a. sandūroje Vilnius tapo baltų religine sostine, kurioje egzistavo Perkūno šventykla ir rezidavo Krivių Krivaitis.

6. XIV–XV a. priklausantys asmeniniai su katalikybe ir krikščionybe susiję daiktai (kryželiai, enkolpionai ir pan.) taip pat rodo abiejų religijų gyvavimą šalia ir pagonių valdovų toleranciją kitatikiams. Kai kurie šių dirbinių buvo gaminami čia pat buvusiose juvelyrų dirbtuvėse.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Akademja, 1879 – Akademja Umejętności w Krakowie. Sprawozdania Komisji do badania historyi sztuki w Polsce. Kraków, 1879. T. 1.

Ataskaita, 1990š – Ataskaita Istorijos institutui apie temos Nr. 12 „Vilniaus Žemutinės pilies medinių liekanų datavimas“ pirmo etapo vykdymą. Kaunas, 1990 // PTC B. 312.

Basanavičius J., 1970 – Rinktiniai raštai. Vilnius, 1970.

Becker U., 1995 – Simbolių žodynas. Vilnius, 1995.

Beresnevičius G., 1995 – Baltų religinės reformos. Vilnius, 1995.

⁵ Tokią galimybę išsakė dar dr. J. Basanavičius: „Kuomet vyriausioji Lietuvos žyničia Romainėje išgriauta per kryžiuokius tapo, kunigaikštis Šventaragis ir jo sūnus Gerimantas įtaisė žyničią Vilniuje 1272 m. pakalnėje (...). Šita pakalnė vadinosi Šventaragio pakalne, o netoli jos lavonų deginimo vieta, ragas“ (Basanavičius, 1970, p. 95).

⁶ Čia tenka pastebėti ir tai, kad archajinė sąmonė – antiistorinė. Kolektyvo atmintyje išlaikyti realūs įvykiai ilgainiui pertvarkomi į mitą, kuriame atmetami individualūs įvykio bruožai ir išsaugoma tik tai, kas atitinka mite glūdintį pavyzdį; įvykiai traktuojami kaip kategorijos, o individai – kaip archetipas (Gurevičius, 1989, p. 90).

- Beresnevičius G.**, 1991 – Simboliai – sustingę ir judantys // *Krantai*. Vilnius, 1991, Kovas, p. 2–9.
- Bliujienė A.**, 1995 – Apskriti kabučiai kuršių kultūroje VIII amžiaus pabaigoje – IX amžiuje // *Lituanistica*. Vilnius, 1995, Nr. 1(21), p. 39–72.
- Bliujienė A.**, 1998 – VIII a. Lamatos moterų ovalūs kiauraraščiai kabučiai ir jų germaniškos paralelės // *Lituanistica*. Vilnius, 1998, Nr. 2(34), p. 66–87.
- Bliujienė A.**, 1999 – VIII–XI a. kuršių vyrų ir moterų papuošalai – pasaulio modeliai // *Archaeologia Lituana*. Vilnius, 1999. T. 1.
- Butkus D., Sidrys R., Kanarskas J.**, 1994 – Lazdininkų (Kalnalaukio) kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p. 138–145.
- Codex**, 1882 – *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lituaniae. 1376–1430. Cracoviae, 1882.*
- Daukantas S.**, 1995 – Istorija žemaitiška. Vilnius, 1995. T. 1–2.
- Gaigalas A.**, 1992 – Vilniaus žemutinės pilies archeologinių radinių radiokarboninio datavimo datos. Vilnius, 1992 // *PTC B*. 313.
- Gaigalas A.**, 1999š – Vilniaus žemutinės pilies geologinis pagrindas ir geomorfologinė aplinka // *Vilniaus žemutinės pilies rūmai*. Vilnius, 1999. T. 4, p. 280–288.
- Gaigalas A., Arslanov Ch., Kovaliuk N., Mažeika J., Pazdur A., Petrošius R., Pikšrytė-Pukienė R., Urbanavičius V., Zaiceva G.**, 1999 – Lietuvos senųjų pilių viduramžių medžio radinių pavyzdžių radiokarboninis datavimas ir dendrochronologija / *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai*. Vilnius, 1999. T. 4, p. 290–298.
- Gimbutienė M.**, 1994 – Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene. Vilnius, 1994.
- Gudavičius E.**, 1998 – Mindaugas. Vilnius, 1998.
- Gurevičius A.**, 1989 – Viduramžių kultūros kategorijos. Vilnius, 1989.
- Hensel W.**, 1987 – *Sowianszczyzna wczesnoredniowieczna: Zarys kultury materialnej*. Warszawa, 1987.
- Jučas M.**, 2001 – Krikščionybės kelias į Lietuvą: etapai ir problemos. Vilnius, 2001.
- Kazakevičius V.**, 1993 – Plinkaigalio kapinynas // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1993. T. 10.
- Kernavė**, 2002 – Kernavė – litewska Troja. Warszawa, 2002.
- Kitkauskas N.**, 1989 – Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra. Vilnius, 1989.
- Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.**, 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.
- Kuzavinis K., Savukynas B.**, 1994 – Vardų kilmės žodynas. Vilnius, 1994.
- Lietuvos**, 1971 – Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. Vilnius, 1971.
- Marburgietis**, 1999 – Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika / Vertė R. Jasad; įvadas – R. Trimonienės. Vilnius, 1999.
- Mažeika J., Petrošius R.**, 1998 – Archeologinių radinių radioanglies amžius // *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1998. T. 15, p. 473–483.
- Narbutas T.**, 1997 – Lietuvių tautos istorija. Vilnius, 1997. T. 4.
- Narbutas T.**, 1998 – Lietuvių tautos istorija. Vilnius, 1998. T. 1.
- Papee F.**, 1927 – *Acta Alexandri. Monumenta Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*. T. 19. Cracoviae, 1927.
- Petras Dusburgietis**, 1985 – Prūsijos žemės kronika. Vilnius, 1985.
- Poetgen J.**, 1996 – Europäische Pilgerzeichenforschung. Die Zentrale Pilgerzeichenkarte (PZK) Kurt Kösters in Nürnberg und der Forschungsstand nach 1986 // *Jahrbuch für Glockenkunde*, 1996. Bd. 7/8, p. 195–206.
- Rimantienė R.**, 1995 – Lietuva iki Kristaus. Vilnius, 1995.
- Scriptores**, 1866 – *Scriptores Rerum Prussicarum*. Lepzig, 1866. T. 3.
- Steponavičienė D.**, 1998 – Dar vienas inkunabulas? // *Lietuvos istorijos metraštis* 1997, Vilnius, 1998, p. 441–447.
- Steponavičienė D.**, 2001 – Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmų latrinos // *Lietuvos pilių archeologija*. Klaipėda, 2001, p. 184–196.
- Steponavičienė D.**, 2002 – Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro kultūros aspektai archeologijos duomenimis // *Istorija*. Vilnius, 2002. T. LIII. p. 27–38.
- Toporov V.**, 2000 – Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai. Rinktinė. Vilnius, 2000.
- Urbanavičius V.**, 1993a – Pałac władców Litwy na Zamku Dolnym w Wilnie / *Konteksty*. 1993, Nr. 3–4, p. 32–33.
- Urbanavičius V.**, 1993b – When was Grand Duke's palace built? // *Geochronological and isotope-geochemical investigations: (Abstracts of 10th conference of geochronological and isotope-geochemical research in Baltic countries*. Vilnius, 1993, October, 4–7 days). Vilnius, 1993, p. 65.
- Urbanavičius V.**, 1999 – Vilniaus Perkūno šventovės klausimu // *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 1999, p. 19–26.
- Vijūkas-Kojelavičius A.**, 1988 – Lietuvos istorija. Vilnius, 1988.

Vilniaus, 2002 – Vilniaus katedros lobynas. Vilnius, 2002.

Vilniaus, 1991š – Vilniaus žemutinės pilies medienos tyrimai: datavimas C 14 metodu. Vilnius, 1991 // PTC B. 311.

Vilniaus, 1989 – Vilniaus žemutinės pilies rūmai. Vilnius, 1989. T. 1. 1988 metų tyrimai.

Vilniaus, 1995 – Vilniaus žemutinės pilies rūmai. Vilnius, 1995. T. 3. 1990–1993 metų tyrimai.

Vilniaus, 1999 – Vilniaus žemutinės pilies rūmai. Vilnius, 1999. T. 4. 1994–1995 metų tyrimai.

Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pily. Vilnius, 1995.

Археалогія, 1993 – Археалогія і нумізматыка Беларусі. Энцыклапедыя. Мінск, 1993.

Гуревич Ф. Д., 1981 – Древний Новогрудок. Ленинград, 1981.

Даркевич В. П., 1966 – Произведения западного художественного ремесла в Восточной Европе (X–XIV вв.) // Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е 1–57. Москва, 1966.

Зверуго Я. Г., 1966 – Верхнее Понеманье в IX–XIII вв. Минск, 1966.

Колчин Б. А., 1971 – Новгородские древности: Резное дерево // Археология СССР. Свод археологических источников. Вып. Е1–55. Москва, 1971.

Полное собрание русских летописей. Т. 2: Суздальская летопись. Л., 1927.

Рыбаков Б. А., 1948 – Ремесло древней Руси. Москва, 1948.

Хорошкевич А. Л., 1984 – Из истории дворцового делопроизводства конца XV в. Описание приданого великой княжны Елены Ивановны 1495 г. // Советские архивы. 1984 год. Москва, 1984. № 5.

Шнорр Э. Д., 1961 – Асотское городище. Рига, 1961.

Штыхов Г. В., 1975 – Древний Полоцк. Минск, 1975.

SANTRUMPOS

PTC – Pilių tyrimo centras „Lietuvos pily“

PAGANISM, CHRISTIANITY AND SYNCRETISM: FACTS FROM THE VILNIUS LOWER CASTLE

Daiva Steponavičienė

Summary

At the beginning of the second millennium the settlement of craftsmen in Vilnius valley grew up into the city and the capital of the Grand Duchy of Lithuania. In the 15th century the court of Lithuanian Ruler's was in no way inferior to the other European courts. It was predetermined by the economic growth and tolerance of the authorities to foreigners and people of different religious convictions. That diplomatic position was reflected not only by the historical sources but also by the materials of archeological researches of the Lower Castle.

The administrative and religious power was concentrated in the same hands for a long time, i.e. the Grand Duke at the same time was the senior pagan prophet. Even after the split of the power the reciprocity is obviously noticeable: a prophet used to accompany a duke and advise on war and state governing questions. He was put up at the duke's castle or nearby.

This habit survived even after the baptism of Lithuanian rulers and was transformed into the tradition of building Christian and Orthodox churches.

Paganism was known as the fact from written sources and burial monuments till the middle of the 13th century. It survived in Lithuania (the country was baptized in king's Mindaugas reign in the middle of the 13th century) for the longest time. To observe the baptism and coronation the first stone church – the cathedral was built in Vilnius. Beneath the altar of that church the former pagan credence was hidden on the long narrow protuberant part – the cape, which was stretched to the west from the Upper Castle. After the death of king Mindaugas at the stake of 13th–14th centuries the ancient pagan religion was put back and flourished as the highest administrative and religious power.

1. Christian attributes

Accepting the christening and the king's crown Mindaugas escaped the war with Livonia and placed Lithuania on the same footing as other European states. He was told by Pope to build a church and was handled with

proper religious attributes for Christian rites. The findings from that church were excavated in the eastern part of the territory in the remains of buildings dated from the same century. It was church stuff made from bronze and dated back to the beginning of the 12th–13th centuries: the part of the censer with the chain, the breaks of the ritual bowl with the engraved sides, the remains of two aquamaniles – two legs of the lions, the parts of candlesticks. The building itself was ornamented with rich interior decoration – tiles, vaulted ceilings, frescos. It had likely belonged to the rich and noble master – the bishop of the cathedral, who must have lived in neighborhood of the ruler.

In the Lower Castle some personal relics of sacral use were also found: crosses, medallions, ornate rings with religious symbols (ex. the Maltese cross), the encolpion ornamented with blue enamel, the pilgrims' symbol, brought from Germany; some of these objects were not completely decorated – obviously, they had been made right on that site.

The decoration of tile stoves with bible subjects in the 15th–16th centuries demonstrates Christianity's coming into force.

From written sources, i.e. from Grand Duke's Alexander distraint of chattels and real property, we know about plenty relics – candlesticks, bowls, church garments – gifts from bishops, masterpieces of jewelry and textile, which were given to church and kept in the Duke's Treasury.

2. The relics of paganism

Excavating the Lower Castle some findings belonged to pagan rites or reflected the ancient views of the world were discovered. Some of them are found the first time, so their treatment is quite complicated. One of such findings is the small bronze gilded openwork wheel with eight spokes which could have been worn tied to the string. Several similar findings were discovered in Lithuania and treated as small spindles. However, there is a different opinion presented: it is a wheel of Scandinavian Sun's cart rolling in the sky.

One more manufactured article which could hardly have an analogue – a figure bronze *binding* with the bearded image of an idol, the exclusive sign of power and wisdom of its master.

In the defensive ditch, to the south from the old brick building described above some wooden sticks with the carved bulbs on were found. Such sticks are known in Russia and found in the cultural layer of the 11th – 13th centuries. According to Russian explorers, it is the sign of the nobility or the distinctive mark of the home deity.

3. Vilnius – the religious capital of Baltic tribes

In the later sources and historiography since 13th–14th centuries Šventaragio valley with Perkūno temple is mentioned. In the 19th century historians presented its measurement which conformed with the archeological excavations at the end of the 19th c. in the place of the ancient Vilnius cathedral. It was discovered that at the end of the 13th c. the stone cathedral after removing the roof and building of bricks the 12 steps stairs was converted into the pagan shrine. The statue of god Perkūnas was placed there and some sacrifices were made.

The Duke-prophet ordered to burn dukes and noblemen in Vilnius despite the fact that they were born and lived in the other place. Another important fact took place after putting back Christianity – the establishment of Perkūnas temple in Vilnius. The fact could be explained that after the lost uprising of Prussian tribes in 1270 the most sacred offering place of all Balts lands Ramovė originated in Prussia was removed to Vilnius. In the same place, possibly in the former catholic bishop's palace the senior pagan priest lived.

So, taking all those facts into account, Vilnius can be treated as the religious capital of Balts, which survived till Christianity was brought back.

Vertė Violeta Račinskienė

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Part of the censer. Bronze. The 13th c. (1992, inv. No. 4750).

Fig. 2. Ceremonial vessel with openwork walls. Bronze. The 13th c. (1992, inv. No. 4749).

Fig. 3. Remains of the aquamanile: two lion's legs. Bronze. The 13th c. (1992, inv. No. 4747, 4748).

Fig. 4. Lion-shaped aquamanile from Bartkškiai (Vilnius environments). Bronze, the 13th c., Lower Saxony (Akademja, 1879, il. 45).

Fig. 5. Encolpion. Bronze. The second half of the 14th c.–the beginning of the 15th c. (1992, inv. No. 3249).

Fig. 6. Quadrangular encolpion with Rus characters and arabesque. Bronze, gold coating, enamel. The second half of the 14th c. – the 15th c. (2002, E. Ožalas, inv. No. M1428).

Fig. 7. Small cross. Copper alloy. The 14th c. (2002, E. Ožalas, inv. No. M 1130).

Fig. 8. Pilgrims' symbol. Copper alloy. The 14th–15th c. (2002, G. Rackevičius, Inv. No. 8428).

Fig. 9. Ringlet with the image of hand in the eye-shaped

plate. Semi-finished product. Casting from copper alloy. The 14th c. (2003, E. Ožalas, non-inventoried).

Fig. 10. Ring with Maltese cross in the round plate. Gold, enamel. The 15th c. (1989, inv. No. 866).

Fig. 11. Bed tile with Adam and Eve. Clay. The turn of the 15th – 16th c. (1990, inv. No. 208).

Fig. 12. Bed tile with St. Anne's image. Clay. The turn of the 15th–16th c. (1990, inv. No. 209).

Fig. 13. Bed tile with Crist's sheet. Clay. The turn of the 15th – 16th c. (1990, inv. No. 210).

Fig. 14. Bed tile with St. George. Clay. The turn of the 15th – 16th c. (1990, inv. No. 211).

Fig. 15. Panel tile with mitre and cross. Clay. The first half of the 15th c. (2001, E. Ožalas, inv. No. K 1385).

Fig. 16. Cover of book (graphical picture). Leather, stamp. The turn of the 15th–16th c. (1996, D. Steponavičienė, inv. No. 824).

Fig. 17. Round openwork pendant – amulet. Bronze, gold coating. Unfixed chronology (1991, inv. No. 1924).

Fig. 18. Figured binding – amulet. Bronze. Unfixed chronology (2002, E. Ožalas, inv. No. M350).

Fig. 19. Ceremonial sticks with carved bulbs. Wood, carving. The 14th c. (2002, E. Ožalas, inv. No. Md14, 15).